

Недюха М.П.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Жарков В.О.

Інститут законодавства Верховної Ради України

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Обґрунтовується інтегральна характеристика мультикультуралізму як своєрідної теорії, політики і практики неконфліктного співіснування у життєвому просторі різнорідних культурних груп у частині: а) можливого інкорпорування в суспільство індивідів і груп без суттєвих обмежень їх прав і свобод; б) пошуку політико-правових відповідей на загрози втрати етнокультурних рис та характерних особливостей усталених форм способу життя; в) розроблення теоретичних та нормативно-правових засад формування нових цивілізаційних просторів, які спроможні модернізувати буття етносів, сформоване попередньою історією локальних цивілізацій.

Ключові слова: мультикультуралізм як наукове поняття, соціальне та політико-правове явище.

Проблематика мультикультуралізму набула особливої значущості після трагічних подій у США початку ХХІ століття, що викликало необхідність перегляду усталених теоретичних підходів, практики функціонування основних сфер суспільства у частині, зокрема, фіксації, визнання суспільством, державою наявних різнорідних культурних, соціальних і політичних практик, необхідності їх врахування сучасною гуманітарною наукою, інститутами громадянського суспільства та відповідного відображення, передусім, у правових нормах як регуляторів повсякденного життя людей.

Науковий інтерес до феномену мультикультуралізму пояснюється також подіями останніх років, які, будучи пов'язаними з декількома хвилями імміграції до держав-членів Європейського Союзу, призвели до своєрідного «вибуху» етнічної самосвідомості, актуалізували проблематику прав і свобод людини та громадянина. Хоча проблема взаємодії культур властива, як відомо, всім полікультурним суспільствам: протистояння Ірландії й Англії у межах Великобританії, курдські конфлікти в Туреччині та Іраку, протиріччя між басками й іспанцями, ланцюг конфліктів на Балканському півострові, імміграційна криза в деяких державах-членах ЄС останніх років – приклади міжкультурних конфліктів,

які актуалізують питання способів досягнення культурної єдності, гомогенності полікультурних і полінаціональних суспільств.

Розпочинаючи з 70-х років ХХ століття точаться палкі дискусії щодо визначення сутності мультикультуралізму та його теоретико-методологічних можливостей у соціальному розвитку, процесі соціальних змін. Зазначений дискурс набув ознак глобального за характером свого поширення, охопивши практично всі країни світу, він є міждисциплінарним за своїм змістом, адже у ньому беруть участь фахівці різних галузей соціального та гуманітарного знання. Дискурс мультикультуралізму тісно пов'язаний також із проблемним полем таких сфер життєдіяльності народів і держав, як постколоніальність, постоксидентальність, гібридність, культурне пограниччя (В. Міньоло, Х. Бхабха).

Явище мультикультуралізму досліджується із застосуванням різних прийомів, методів і технологій: системно-функціонального аналізу – для виокремлення основних понять досліджуваних концепцій; компаративного методу – для порівняльного аналізу практики мультикультурної політики держав-членів Європейського Союзу та Північної Америки. Методологічний потенціал культурологічних досліджень напрацьований, зокрема, представниками західноєвропей-

ської та американської культурної антропології XIX-XX ст. Неоднозначність розуміння проблеми мультикультуралізму в сучасній гуманітарній науці породжує численні дослідницькі підходи і, відповідно, не завжди призводить до науково виважених, належним чином аргументованих відповідей на виклики глобалізаційної доби. Утвердження мультикультуралізму як світоглядного принципу, соціального та політико-правового явища відбувається на основі вирішення низки складних соціальних, політичних, правових проблем, пов'язаних із культурною, етнічною, расовою й релігійною різноманітністю держав світу.

Не підлягає сумніву авторитетне твердження, згідно з яким спроба визначення теоретико-правових основ мультикультуралізму рівнозначна відповіді на питання про наявність певного набору загальних принципів, спроможних слугувати своєрідним орієнтиром для вирішення різнопланових соціальних проблем багатоетнічного суспільства, де співіснують різноманітні культури. На думку Ч. Кукатаса, найкращу відповідь на зазначене питання дає теорія класичного лібералізму [1].

Згідно з визначеннями, які склалися у гуманітарній науці, мультикультуралізм є багатозначним поняттям, яке слід розуміти, по-перше, як ідеологію і політику, що «надбудовується» над етнічними загальнонаціональними цінностями; по-друге, як феномен етнокультурної фрагментації соціуму, який синонімічний «багатокультурності» і є чинником спротиву культурі як загальнонаціональному рухові [2]. При цьому наголошується, як правило, на трьох усталених сенсах мультикультуралізму як поняття: а) демографічному (дескриптивному), сутність якого полягає у реалізації політики інтеграції іммігрантів до суспільства шляхом їх соціалізації, набуття громадянських прав, публічної констатації етнокультурних змін національних спільнот та розробленні політико-правових засобів реагування на ендогенні (міграція) й екзогенні (імміграція) фактори; б) ідеологічному, у межах якого обговорюються можливі концепції національних ідеологій утвердження мультикультуралізму; в) політичному, орієнтованому на практичне застосування принципів мультикультуралізму як ідеології і політики, що розглядає права культурних, національних меншин та реалізує програми їх соціальної підтримки [3].

Юрген Габермас мультикультуралізм визнає як особливу форму інтегративної ідеоло-

гії, завдяки якій багатоетнічні, багатокультурні національні суспільства реалізують стратегії соціальної згоди та стабільності на засадах рівноправного співіснування різних форм культурного життя.

Мультикультуралізм постає також як політико-адміністративна практика, що спрямована на вироблення певної стратегії розвитку та її втілення в життя державою з метою підтримки культурного різноманіття [4]. При цьому мультикультурне суспільство розуміється як таке, де індивідам надана свобода вибору в частині визначення певних культурних зразків як «власних», де відсутня «панівна культура», а само поняття «культура» не пов'язується жорстко з терміном «етнос» [Там само].

Відповідно, мультикультуралізм обґрунтовується як політична платформа, соціальна програма, морально-етична та нормативно-правова настанова, що спрямована на адаптацію, гармонізацію відносин між державою та етнічними, культурними меншинами, а також має своїм завданням регулювання відносин усередині цих меншин, спираючись, передусім, на усталений потенціал права, практику державного управління. Приміром, Н. Кирабаєв характеризує мультикультуралізм як «теорію, практику і політику неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі багатьох різноманітних культурних груп» [5]. У такому випадку взаємодія культур відбувається шляхом використання засобів координації, а не субординації, горизонтальних зв'язків, а не ієрархічних станів. Мультикультуралізм, стверджує дослідник, утверджує повагу до розбіжностей, формує засади толерантності, не відмовляючись при цьому від пошуку універсальних механізмів управління процесами соціальних змін [Там само], у тому числі виходячи з можливостей їх нормативно-правового регулювання. При цьому значні надії покладаються на багатокультурну освіту як спосіб протистояння «расизму, ксенофобії, упередженості, етноцентризму, ненависті» [6, с.34].

Російські дослідники визначають «мультикультуралізм» як форму толерантнісного співіснування різноманітних культур в одній країні на основі надання кожній з них однакових можливостей для розвитку, а також свободи самоствердження кожному представникові національної культури. Відповідно, мультикультуралізм визначається як характерна для багатьох розвинутих країн світу внутрішня політика, що спрямована на запобігання асиміляції іммігран-

тів з країн «третього світу», а також ідеологія, яка обґрунтовує таку політику [7].

У деяких випадках мультикультуралізму намагаються надати значення розв'язання «старих» проблем відповідно до нових вимірів і сенсів, їх осмислення в термінах «етнічного відродження» тощо. У таких випадках категорія «культура» часто розглядається як така, що прийшла на зміну поняттю «етнічність», інтерпретуючи першу як достатньо широку, м'яжку і, водночас, дещо розпливчасту формулу для характеристики стану сучасного суспільства як конфліктогенного, а також процесів, методів і засобів управління ним [5].

Однією з важливих проблем мультикультуралістського дискурсу є, зокрема, спроба розмежування теоретиків, які оперують переважно модерними категоріями – культури, ідентичності, множинності, конфлікту, з одного боку, та постмодерністськими теоретиками, які не визнають науково-евристичної значущості зазначених категорій, з другого. Так, оперування модерними поняттями породжує скепсис щодо можливостей реалізації мультикультуралістських програм, а в деяких випадках констатує їх шкідливість (С. Гантінгтон, Дж. Грей, К. Хюбнер), призводить до ототожнення мультикультуральності із багатонаціональністю та багатокультурністю (Г. Терборн, М. Уолцер).

У науковій літературі має місце розуміння мультикультуралізму як певної ідеї, що об'єднує полікультурне суспільство, демократизує його відповідно до усталених загальнолюдських цінностей. У такому випадку мультикультуралізм можна сприймати як теоретичну підвалину демократичної моделі державного управління, до якої прагне поліетнічне, поліконфесійне, багатомовне суспільство.

Формування та розвиток Європейського Союзу як етнокультурної спільноти є прикладом, скоріше, орієнтації саме на мультикультуралізм з його прагненням до врахування можливих розбіжностей, а не формування загальнокультурної ідентичності, адже ні держави-члени ЄС, ні окремі регіони не демонструють явної готовності до полікультурної єдності, утвердження єдиної ідентичності [7].

Множинність дефініцій мультикультуралізму можна згрупувати у своєрідні кластери довкола провідних тлумачень значень цього явища, зокрема: а) демографічно-описовий кластер, констатуючи наявність у суспільстві етнічно або расово різноманітних сегментів, не складає

предмету дискусії, вбачаючи у мультикультуралізмі факт існування держави; б) програмово-політичний кластер вбачає своє призначення у реагуванні на етнічно забарвлені положення програм політичних партій, заяви окремих політиків тощо, що передбачає врахування інтересів різних національних груп, забезпечення належного рівня представництва, визнання їхньої самобутності, неповторності тощо, керуючись при цьому завданнями збереження, досягнення чи зміцнення національної єдності; в) ідеологічно-нормативний кластер ґрунтується на політико-правових, соціологічних, етико-філософських ідеях, постулатах, приписах, які обумовлюють місце соціальних груп з культурно відмінними ідентичностями у суспільстві; г) соціально-трансформативний кластер, спрямований на викорінення расизму, сексизму, гомофобії тощо, утвердження рівності для всіх груп суспільства; д) історичний кластер наголошує на важливості вивчення, розуміння та включення в життєдіяльність суспільства якомога більшої кількості культур та їх взаємодії на засадах толерантності та взаєморозуміння [10, с. 111-112].

Характерними ознаками мультикультуралізму є: 1) наявність мовного чи етнокультурного плюралізму як загальносуспільної норми; 2) відкритість культури для сприйняття інших культур та взаємодії з ними; 3) розпад монолітних соціокультурних (у тому числі етнічних, релігійних) структур, подолання можливих бар'єрів, передусім, ізоляції та самоізоляції, головним чином під впливом нових технологій зв'язку та телекомунікацій; 4) наявність на території країни постійно мігруючого, кочового населення, яке утворює окремі спільноти з власною побутовою, світоглядною, мовною та культурною специфікою; 5) поділ країни на окремі регіони, що постають як географічні, історичні, культурні, економічні чи політичні цілісності (т. зв. територіальний плюралізм); 6) наявність у традиційному компоненті національної культури різноманітних «нашарувань» як своєрідних результатів спонтанних чи примусових впливів з боку інших культур і цивілізацій (мови, звичаїв, вірувань, способів господарювання та праці, спільної історії, організації побуту тощо, а також зафіксованих у громадській свідомості фактів, подій як своєрідних індикаторів взаємодії титульного народу з представниками інших етносів, націй і народностей упродовж власної, як правило, багатовікової історії). До останніх можна віднести, зокрема, явища емпатії (спів-

переживання), стереотипи поведінки, оціночні судження, різні форми упередженого ставлення аж до проявів ксенофобії, етнонаціональних комплексів, що склалися історично тощо; 7) наявність світоглядного, у тому числі й релігійного плюралізму, толерантності та віротерпимості [11, с. 25-29]. Не випадково Всесвітня комісія з культури та розвитку в своєму звіті від 1996 року прийняла дещо модифіковану дефініцію культури, згідно з якою культура визначається як «увесь комплекс ознак і рис – духовних, матеріальних, інтелектуальних й емоційних, які характеризують певне суспільство або соціальну групу» та поширюється «не лише на мистецтво і літературу, а й способи життя, фундаментальні права людини, системи цінностей, традиції та вірування» [12, с. 98].

Прийнято вважати, що своєрідним «камнем спотикання» – наявності різночитань сутності феномену «мультикультуралізм», теоретико-правового осягнення проблем його функціонування у поліетнічному суспільстві є тлумачення головної дефініції – терміну «культура».

Як відомо, одностороннє тлумачення поняття «культура» спроможне призвести до ототожнення етнічності та культури, адже вважається, що етнічна лояльність означає культурну толерантність, що, однак, не зовсім справедливо щодо сучасного постіндустріального чи інформаційного суспільства, суспільства знання тощо. Адже у кожному конкретному випадку традиції тієї чи іншої етнічної групи можуть бути збережені лише за умови наявності засобів ідентифікації нинішнього соціального та етнонаціонального стану людини з її минулим і майбутнім, ґрунтуючись, передусім, на досвіді попередніх поколінь. Культура, як відомо, є таким соціальним утворенням, що змінюючись, зберігає власну сутність – коріння, підвалини, джерела походження цього феномену є усталеними у часі і просторі. Його трансформація постає як результат реагування на впливи середовища свого буття – внутрішні та зовнішні, однак генеза трансформаційних змін культури завжди має відповідати джерелам свого походження, сутнісній основі та світоглядному, ідейному базису. Очевидною є чітка приналежність культури до певної етнічної групи, яка об'єднана загальними нормами – етичними, правовими, ціннісними – як ключовими моментами своєї життєдіяльності, що, постаючи як «етнічний код» нації, допомагає вижити в сучасному світі. Не випадково, зважаючи на зазначену сутнісну

характеристику, Р. Інлегарт стверджує, що «кожна культура являє собою стратегію адаптації її народу» [13, с. 249], а С. Бенхабіб доводить, що культура, маючи моральні, етичні й оцінні (ціннісні) складові [14, с. 47], є неконфліктною самі по собі, за своєю природою. «У міру накопичення наших знань про інші культури і про нас самих зростає й наше відчуття відносності <...> Чим більше ми розуміємо, тим більше здатні пробачати <...>» [14, с. 40].

Поняття «культура» в його мультикультуралістській інтерпретації виконує, передусім, компенсаторну функцію: соціальні групи, що позбавлені влади (скажімо, іммігранти першого чи другого покоління) наділяються особливою креативністю, постають носіями «особливої культури».

Зазначене дозволяє розрізнити три основних значення і, відповідно, такі різновиди культурного розмаїття, як: а) своєрідний результат інтеграції культур, раніше автономних, жорстко прив'язаних до певної території. Такі культури характеризуються, як стверджує В. Кимлічка, прагненням зберегти себе як окремі соціальні утворення, що існують паралельно із більшістю територіальної спільноти; б) соціальні наслідки імміграції, оскільки, як відомо, процес адаптації різноманітних груп іммігрантів останнім часом усе більше ускладнюється, часто призводить до протистояння зі стороною, яка приймає, хоча їхні (іммігрантів) орієнтації на інтеграцію у нове для них суспільство не викликають сумніву, принаймні, останнім часом [15]; в) засіб ушляхетнення та піднесення, джерело ідентичності, адже для кожного суспільства культура – вмістилище «найкращого з осягнутого й знаного», «культура пом'якшує, хоча й остаточно не нейтралізує руйнівну дію модерного, агресивного, меркантильного й брутального урбаністичного існування. Ви читаєте Данте або Шекспіра, щоб долучитися до найкращих думок і знань, а також щоб побачити себе, свій народ, суспільство і традиції в найкращому світлі» [16, с. 13].

Класичний ліберальний мультикультурний проект задає практично недосяжний стандарт – стандарт абсолютної толерантності, передбачаючи вироблення правових норм і стандартів, методів державного управління відповідно до усталеної культурної традиції як складової політичної системи.

Прийнято розрізнити два основних різновиди мультикультуралізму – «м'який» та «жорсткий». Якщо перший не вимагає, скажімо, від іммігран-

тів їхньої згоди на інтеграцію в суспільство, то «жорсткий» варіант мультикультуралізму полягає в тому, що мультикультурна держава повинна дотримуватися групової диференціації прав, забезпечувати культурним меншинам особливий захист їхніх прав і свобод, принаймні, у частині шляхів, нормативно-правових засобів «входження» у соціум, адаптації до його соціальних стандартів і норм.

Політика «м'якого» лібералізму справедливо розглядається як синонімом «доброзичливої байдужості», оскільки вона неспроможна вирішити найважливіші проблеми, з якими стикається держава в умовах культурного різноманіття.

Ціннісну основу реалізації політики мультикультуралізму засобами державного управління можна вбачати у тріаді фундаментальних ліберально-демократичних цінностей – свободі, соціальній справедливості та братерстві, спираючись на які можна не лише критично оцінити конкретні практичні результати, переваги і недоліки чинної політики мультикультуралізму, а й нормативно-правову основу її реалізації.

Світовий досвід дозволяє розрізнити п'ять основних варіантів реагування суспільства на культурне різноманіття: ізоляція, асиміляція, «м'який» мультикультуралізм, «жорсткий» мультикультуралізм та апартеїд. При цьому найбільш оптимальним можна вважати «м'який» мультикультуралізм і відповідну модель державного управління, яка реалізується шляхом унеможливлення створення умов для ізоляції меншини, а також шляхом асиміляції меншини. При цьому допустими можна вважати і такі форми державного управління, які спрямовані на прийом країною представників різноманітних культур, виражене ставлення до меншин в частині їхньої «не інтегрованості». Іншими словами, зазначена форма державного управління передбачає свободу вибору ступеню (міри) асиміляції, яка визначається суб'єктивним бажанням чи ціннісними орієнтаціями кожного окремого індивіда.

Однією з найочевидніших форм реагування суспільства на прояви мультикультуралізму є ізоляція, для якої характерні, зокрема: а) спроби не допустити виникнення культурного різноманіття в країні шляхом проведення жорсткої імміграційної політики; б) збереження традиційних переваг та привілеїв, прав і свобод людини та громадянина, визначених національним законодавством.

Асиміляція є альтернативою ізоляції і полягає в тому, аби допускати в країну прибулих з

метою здійснення політики їхньої асиміляції. Така політика вважається за багатьма ознаками малоефективною, оскільки, по-перше, іммігранти не лише асимілюються, але й чинять вплив на повсякденне життя та менталітет нації, суспільства в цілому; по-друге, не всі культурні меншини готові змінюватися згідно з вимогами та принципами політики приймаючої держави; по-третє, в суспільстві, де традиції індивідуальної свободи є домінуючими, асиміляційна політика може вимагати введення обмежень не тільки до прибулих іммігрантів, а й до громадян, які народилися та виростили в даній країні.

Характеристикою особливістю жорсткого мультикультуралізму є ставка на вжиття нагальних і водночас активних заходів щодо забезпечення меншинам не тільки повноцінної участі в житті суспільства, а й надання максимальних можливостей для збереження їхньої власної ідентичності, у тому числі і шляхом наслідування традицій. При цьому до різноманіття потрібно ставитися не лише толерантно, а й бажано його всіляко заохочувати, підтримувати та зміцнювати як фінансово, так і наданням культурним меншинам особливих прав.

Апартеїд як реакція суспільства на культурне різноманіття передбачає повну заборону на асиміляцію представників культурних меншин за наявності вільного/контрольованого доступу до країни. Таку політику важко здійснювати протягом тривалого часу, оскільки людям притаманне природне прагнення до спілкування та об'єднання. Як правило, реалізація цієї форми державного управління передбачає наявність в його арсеналі різноманітних репресивних методів.

Таким чином, проблематика мультикультуралізму поєднує в собі різноманітні теоретико-методологічні підходи, сутнісні та концептуальні бачення, пропонуючи відповіді на виклики глобалізованого світу. Саме в плюралізмі вихідних підходів як своєрідних парадигм розв'язання соціальних, політико-правових проблем, як різноманітності відповідей полягають переваги формування мультикультурного суспільства відповідно до його особливостей – національних, етнічних, ментальних тощо.

Звідси цілком логічно припустити, що «мультикультуралізм» як феномен соціального життя не може не мати значної кількості дефініцій: з його сутнісним розумінням, функціями та призначенням пов'язуються надії та сподівання в частині, зокрема, утвердження принципів толе-

рантності та соціальної справедливості, досягнення соціального миру в поліетнічних державах. Зазначене актуалізує завдання теоретико-правового осягнення та нормативно-правового врегулювання всього комплексу питань, пов'язаних з феноменом мультикультуралізму, розпочинаючи з статусу іммігрантів, їхніх прав і свобод до шляхів соціалізації, набуття громадянства тощо.

Мультикультуралізм постає, таким чином, своєрідною теорією, політикою і практикою неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі різнорідних культурних груп.

Мультикультуралізм стверджує повагу до етнокультурних відмінностей шляхом пошуку універсальних засобів, насамперед, політико-правових, допускаючи тим самим можливість інкорпорування в суспільство індивідів і груп без суттєвих обмежень їх прав і свобод. Відповідно, політику мультикультуралізму можна розглядати як сукупність сучасних політико-правових практик створення нових цивілізаційних просторів, які спрямовані на модернізацію усталеного буття етносів, що сформовані попередньою історією локальних цивілізацій.

Список літератури:

1. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма / Ч. Кукатас // ДИАЛОГ.ua : незалежний інформаційно-аналітичний ресурс [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.
2. Борисов А.А. Мультикультурализм: американский опыт и Россия // Мультикультурализм и этнокультурные процессы в меняющемся мире / А.А. Борисов. – М.: Наука, 2003. – 201 с.
3. Концепція мультикультуралізму. Збірка наукових праць. – К.: Стило, 2005. – 144 с.
4. Малахов Владимир. Мультикультурализм в Западной Европе: по ту сторону риторики / Владимир Малахов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1155#top.
5. Кирабаев Н.С. Культурная идентичность, плюрализм и глобализация в современном философском дискурсе / Н.С. Кирабаев // Культурная идентичность и глобализация. Доклады и выступления. 5-ый международный философский симпозиум «Диалог цивилизаций: Восток – Запад» [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://sociognosis.narod.ru/myweb8/docs/Kirabaev.htm>.
6. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г.Д. Дмитриев. – М.: Прогресс, 1999. – 208 с.
7. Некрасов С.И. Американский мультикультурализм / С.И. Некрасов, Н.А. Некрасова, В.В. Платошина. – М.: Издательство «Академия Естествознания», 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.monographies.ru/127>.
8. Малахов В. Культурный плюрализм versus мультикультурализм / В. Малахов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.igri.ru/info/people/friends/malakhov/articles/1132597922.html>.
9. Паррингтон В.Л. Основные течения американской мысли. Американская литература со времени ее возникновения до 1920 г. / В.Л. Паррингтон // Соч. в 3 т. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – Т.1. – 525 с.
10. Висоцька Н.О. Концепція мультикультуралізму і питання естетики // Питання літературознавства: Науковий збірник. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 77. – С. 110-121.
11. Бондарук С.О. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні // II міжнар. наук. конф., 2002 р., 24-26 травня, м. Одеса : [матеріали] / укл. Л. Марголіна. – К.: Ай Бі, 2003. – 729 с.
12. Бандурка А.С. Строката ковдра мультикультуралізму: [монографія] / А.С. Бандурка ; за наук. ред. проф. О.В. Тягла. – Харків: Золота миля, 2013. – 198 с.
13. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под редакцией В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 318 с.
14. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие / С. Бенхабиб. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
15. Lind M. The Next American Nation and the Forth American Revolution. - N.Y., 1995. – 203 p.
16. Саїд Едвард В. Орієнталізм / Едвард В. Саїд ; Пер. з англ. Віктор Шовкун. – К: Основи, 2001. – 245 с.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ КАК СОЦИАЛЬНОЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЕ ЯВЛЕНИЕ

Обосновывается интегральная характеристика мультикультурализма как своеобразной теории, политики и практики неконфликтного сосуществования в одном жизненном пространстве разнородных культурных групп в части: а) возможной инкорпорации в общество индивидов и групп без существенных ограничений их прав и свобод; б) поиска политико-правовых ответов на угрозы потери этнокультурных черт, характерных особенностей устоявшихся форм способа жизни; в) разработки теоретических и нормативно-правовых устоев формирования новых цивилизационных пространств, которые могут модернизировать бытие этносов, сформированное предыдущей историей локальных цивилизаций.

Ключевые слова: мультикультурализм как научное понятие, социальное и политико-правовое явление.

MULTICULTURALISM AS A SOCIAL AND POLITICAL-LEGAL PHENOMENON

The integral characteristic of multiculturalism appears as the kind of theory, the policy and practice of non-conflicting coexistence in one's living space and is substantiated in part of: a) the possible incorporation into society of individuals and groups without significant restrictions on their rights and freedoms; b) the search for political and legal solutions in the event of a threat of loss of ethnocultural features, features of established forms of life; c) the development of theoretical and regulatory documents for new civilizational spaces that can modernize the existence of ethnic groups formed by the previous history of local civilizations.

Key words: *multiculturalism as a scientific concept, social and political-legal phenomenon.*